

МИГРАЦИЯНЫН КЕНЖЕ МЕКТЕП ОКУУЧУЛАРЫНЫН АГРЕССИВДҮҮ ЖҮРҮМ-
ТУРУМУНА ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ

Нурланбек кызы Эльмира - магистранты Ош мамлекеттик университети
Илимий жетекчи - Умурбекова Т.А.,
п.и.к, ОшМУнун психология кафедрасынын
доценти

Аннотация: Макалада агрессивдүү жүрүм-турум түшүнүгүнө талдоо жасалды жана кенже мектеп окуучуларынын агрессивдүү жүрүм-турумуна миграциянын тийгизген таасирин иликтөөнүн жыйынтыгы сунушталды.

Ачык сөздөр: кенже мектеп окуучусу; миграция; мигранттар; ата-энелер; агрессия; агрессивдүү жүрүм-турум; карым-катнаш;

ВЛИЯНИЕ МИГРАЦИИ НА АГРЕССИВНОЕ ПОВЕДЕНИЕ МЛАДШИХ
ШКОЛЬНИКОВ

Нурланбек кызы Эльмира - магистрант
Ошского государственного университета
Научный руководитель - Умурбекова Т.А.,
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры психологии ОшГУ

Аннотация: В статье проведен анализ определения агрессивного поведения, раскрыты воздействия миграции на агрессивное поведение младших школьников и представлены результаты исследования.

Ключевые слова: младший школьник; миграция; мигранты; родители; агрессия; агрессивное поведение; общение; профилактика.

THE IMPACT OF MIGRATION ON THE LEVEL OF AGGRESSIVE BEHAVIOR AMONG
ELEMENTARY SCHOOL STUDENTS

Nurlanbek kzy Elmira, student in the master's
Osh State University,
Thesis supervisor - Umurbekova T.A., Candidate of
Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department for Phycology
of the Osh state university

Abstract: The article analyzes the definition of aggressive behavior, reveals the impact of migration on the level of aggressive behavior among elementary school students and presents the findings of the study.

Key words: elementary school student; migration; migrants; parents; aggression; aggressive behavior; communication; prevention.

Миграция бүгүнкү күндөгү эл аралык деңгээлдеги эң актуалдуу проблемалардын бири бойдон калууда. Анткени миграция бир эле мигранттарга таасир этпестен, алардын үй-бүлөсүнө, айрыкча балдарга, жалпы коомчулукка да катуу таасир этип, түрдүү курактагы балдардын жана чондордун туура эмес жүрүм-турумуна бирден-бир себеп болууда.

Миграциянын таасирлерин бир нече багытта кароого болот: социалдык, психологиялык, экономикалык, юридикалык, медициналык, педагогикалык ж.б. Мигранттардын мамлекетке көрсөткөн финансылык жардамы, үй-бүлөнү багуу, жер-жерлердеги колдоосу жакшы дегенибиз менен жаш муундарды тарбиялоо, аларга билим берүү жагы аксап бара жаткандыгын айтууга болот. Себеби мектеп окуучуларынын ичинде

жүрүм-туруму, сабакка болгон катышуу/жетишүүсү начар, тартип бузгандардын көпчүлүгүн мигранттардын балдары түзөт. Көпчүлүк мигранттардын пикири боюнча үй-бүлөнү багуу, материалдык жактан камсыздоо эң башкы маселе деп эсептелинет. Ал эми алардын балдары кандай проблемеларга туш болгондугун билишпейт, же маани беришпейт.

КРнын акыйкатчынын отчетунда Кыргызстандагы толук үй-бүлөдө жашаган балдар 39,4%; жалгыз бой энелер менен жашаган балдар 38,5%; атасы менен жашагандар 8,7%, ал эми ата-энеси жок жашаган балдар 13,5% түзөөрү айтылган. Ошондой эле үй-бүлөдө зордук-зомбулукка дуушар болгон балдардын 68,3% - кыргыздар, 26% - орустар, 5,8% - башка улуттун өкүлдөрү түзөөрү аныкталган [7, 9-б.].

Теманын актуалдуулугу: Кыргызстандагы ички жана тышкы миграциянын таасири менен кенже мектеп окуучуларынын агрессивдүү жүрүм-турумунун көбөйүүсү.

Максаты: мигрант ата-энелердин кенже мектеп курагындагы балдарынын агрессивдүү жүрүм-турумуна тийгизген таасирине талдоо жүргүзүү.

Милдеттери: ички/тышкы миграциянын балдарга тийгизген таасирин, агрессивдүү жүрүм-турумдун психологиялык механизмдерин, кенже мектеп окуучуларындагы агрессивдүү жүрүм-турумдун деңгээлдерин иликтөө жана агрессивдүү жүрүм-турумдун алдын алуунун жолдорун сунуштоо.

Тышкы миграциянын эң эле жогорку терс таасири бул балдардын социалдык-эмоционалдык жана психикалык өнүгүүсүнө тийгизген таасири болот. Анткени туугандарына кароого ишенип калтырып кеткен балдар жаш курагына карабай ар кандай психикалык же физикалык (денеси жактан) зордук-зомбулукка, кемсинтүүгө, кыйноолорго дуушар болушат, айрым учурларда балдарды жатак мектептерге же бала бакчаларга жайгаштырып койгон фактылар кездешет. Турмушта ата-энесин такыр көрбөгөндүктөн балдары тааныбай калган мисалдар да бар [6,7].

Ички миграцияда жүргөн үй-бүлөлөрдө балдардын жана ата-энелердин тиешелүү мамлекеттик документтери (паспорт, туулгандыгы тууралуу күбөлүк ж.б.) жок болгондуктан, алардын бала бакчаларга, мектептерге жайгашуусу, керектүү социалдык коргоо кызматтарын, медициналык жардам алуу дээрлик мүмкүн эмес.

Алсак, 2010-жылдары алыскы тоолуу райондордон Ош шаарына көчүп келген 17 үй-бүлө (45 адам) бүтпөгөн коммуналдык үйдө жашаган. Алардын ичинен 1 үй-бүлөдө таэнеси менен 5 бала (чоңу 12 жашта, кичинеси 3 жашта) жашайт, балдардын апасы “кукушка”, келип-кетип, улам төрөп, апасына таптап жүрөт. Беш баланын тен туулгандыгы тууралуу күбөлүгү жок, себеби апасынын паспорту жок, мектепке жашы жетсе да окубайт. Экинчи жаш үй-бүлө, эки баласы бар, балдардын туулгандыгы тууралуу күбөлүктөрү алынбаган, себеби ата-энелердин нике кагазы жок. Үчүнчү үй-бүлө ажырашып кеткен, эки баласы менен апасы калган, апасы айылда учетто турат, балдардын күбөлүктөрү жок, себеби, жолдошу менен никеге турбагандыктан, нике кагазы жок. Ошол эле учурда калган 14 үй-бүлө мүчөлөрү шаарда катталган эмес. ЮНИСЕФтин «SOS – Кыргызстан балдар айылдары» коомдук фондунун Оштогу өзгөчө кырдаал учурунда «Үй-бүлөнү бекемдөө» (2010-2012-ж.) долбоору аркылуу социалдык кызматкерлердин, психологдордун, юристтердин биргелешкен аракеттери менен жогоруда аталган үй-бүлөдөгү балдарга жарандык документтер берилген, каттоого алынган, жарым-жартылай бүтпөй калган үйдүн үстү жабылып, аталган үй-бүлөлөргө менчиктештирилген. Бирок, ошол учурдагы мектеп жашындагы балдар окубай калган.

Акыркы маалыматтар боюнча бүгүнкү күндө Кыргызстандык жарандардын сырткы миграцияда жүргөндөрдүн жалпы саны 1млн 118 миң; анын ичинде Россияда – 1млн 50 миң (93,9%); Казакстанда – 30 миң (2,6%); Турцияда – 20 миң (1,7%); АКШ жана Араб Эмираттарында – 10 миң (0,9%); Түштүк Кореяда 5 миң (0,4%); Германия, Канада жана

Италияда – 6 миңге (0,5%) жакын эмгектенишет. Мигранттардын басымдуу бөлүгүн Кыргызстандын түштүк аймагынын жарандары түзөт (<https://rus.azattyk.org> >, 09.02.2022, [Азаттык](#)).

Ал эми Ош шаардык билим берүү башкармалыгынан алынган маалыматка таянсак, 2021-жылы 56 мектепте каттоого алынган 83702 окуучудан сырткы миграцияда жүргөн ата-энелердин балдары 2096 (2,5%), ички мигранттардын балдары – 444 (0,5%). Мындан тышкары ажырашкан үй-бүлөнүн балдары 1866 (2,2%), турмушу оор үй-бүлөдөгү окуучулар – 1136 (1,4%); ДМЧ окуучулар – 466 (0,6%); ата-энесинин бирөөсүн жоготкон балдар – 1407 (1,7%); ата-энеси жок балдар – 108 (0,1%); үй шартында окугандар – 129 (0,2%); Баткен окуясына катышкан үй-бүлөнүн балдары – 236 (0,3%).

Жалпылап айтканда, кайсы бир проблемасы бар үй-бүлөнүн мектепте окуган балдардын жалпы саны – 7888 (9,4%) экендиги аныкталды. Бул официалдуу, социалдык педагогдор тарабынан катталган окуучулар, ал эми мектепке окууга тартылбаган балдар да бар.

Окумуштуулардын изилдөөлөрүн эске ала турган болсок, үй-бүлөдөгү кандай гана проблема болбосун, балдардын психикасына, жүрүм-турумуна, тентуштар жана чондор менен болгон мамилесине тескери таасир этет (Н.Л.Белапольская, А.Е.Личко, И.А.Фурманов, Э.Эриксон ж.б.)

Агрессивдүү жүрүм-турум адамдын өзүнө же башкаларга карата зыян келтирүү, азап тарттыруу, кыянатчылык кылуу менен коштолгон аракеттер катары саналат. Агрессивдүү жүрүм-турум душмандык, куру намыс, жек көрүүчүлүк, ачуулануу, өзүн-өзү күнөөлүү сезүү, таш боордук сыяктуу сапаттарды өзүнө камтыйт [1,2,4,5,8,10].

И.А.Фурманов агрессивдүүлүк - инсандык жүрүм-турумдун чеги, ал эми агрессия ар кандай күтүүсүз кырдаалдарда жашоодогу керектөөлөрүн канааттандырууга багытталган жүрүм-турумдун модели деп белгилеп, агрессивдүү жүрүм-турумдун конструктордүү жана деструктивдүү мүнөзүн бөлүп карайт [9, 7-б.].

И.А.Фурманов агрессивдүү жүрүм-турумдар формасына, багытталуусуна, билдирүүсүнө карап, бир нече топторго бөлүнөт.

1. Деструктивдүү жүрүм-турум:

- а) жекече агрессивдүү типтеги жүрүм-турум;
- б) группалык агрессивдүү жүрүм-турум;
- в) тартип бузуучулук жана баш ийбечүүлүк;

Деструктивдүү жүрүм-турумдагы окуучулар көпчүлүк учурда башкаларды күнөөлөгөндү жактырышып, ар кандай шылтоолор менен мугалимдердин сабакта койгон талаптарын аткаруудан баш тартышат, жакын достору жок, начар окушат. Деструктивдүү жүрүм-турум жеке же топтук мүнөзгө ээ болот.

2. Делинквенттик жүрүм-турум. Бул ар кандай укук бузулууларга, кылмышкердикке жөндөмдүү, чыр-чатактарга жакын, коомго (ата-эне, мугалим, чондорго) нааразы болуп, тартип бузуучулук адатка айланган жүрүм-турум. Көбүн эсе кароосуз калган балдарда, окуучулар арасында зордук-зомбулук, рекеттик, талап-тоноо формасында кездешет.

3. Девианттык жүрүм-турум - коомдук тартиптен четтөө, чектен чыккан туура эмес жүрүм-турум, ал депривациядан пайда болот. Депривация баланы ата-энеден ажыратуу, чондордун (айрыкча эненин) оң эмоционалдык карым-катнаштын, жакшы мамиленин (мээримдин) жетишсиздиги. Мындай балдардын ички дүйнөсүндө баш аламандык, социалдык ролдорду өздөштүрүүнүн жетишсиздиги, өзүн-өзү башкара албай калуудан агрессиялык жүрүм-турум байкалат. Алар түнт, жакын адамдары (достору) жок, башкалар менен мамиледен качат, кээде суицидге (өз өмүрүн кыюга) барышат.

4. Агрессиянын объектисине карай экиге бөлүнөт:

а) сырткы (тике) агрессия – ачуусун кармана албай, бетке айтып урушуп, мушташканга чейин барат, сөгүнөт, буюм-теримдерди сындырат. Кээде жинин жаныбарларды кордоо, өлтүрүүдөн чыгарат.

б) ички (ауто) агрессия – өзүн-өзү жек көрөт, таарынат, тырмагын тиштейт, башын ургулайт, китептерин жыртат, буулугуп ыйлайт.

5. *Агрессиялык жүрүм-турумдун аракети боюнча:*

а) эрктүү агрессия – атайылап бирөөдөн өч алууга багытталган, алдын ала ойлонуп, пландаштырылган агрессиялык жүрүм-турум;

б) эрксиз агрессия – аффект абалында күтүүсүз аракеттерди жасоо, урунуп-беринүү, буюмдарды ыргытуу.

6. *Агрессияны билдирүүнүн жолу боюнча*

а) физикалык агрессия (мушташуу, кол салуу, күч колдонуу ж.б.);

б) тилдик агрессия (чагымчылык, ушакчылык, мазактоо, жаман сөздөр менен сөгүнүү);

в) кыйыр агрессия (бирөөгө болгон кыжырын башкалардан чыгаруу, жерди тепкилөө, китептерди ыргытуу ж.б.)

г) негативизм (каршылык көрсөтүү, көктүк, кежирлик ж.б.) [9, 12-13-б.].

Мигрант ата-энелердин балдары кароодо калган үй-бүлө мүчөлөрүнүн аларга болгон корс мамилеси, зордук-зомбулук, уруш-жанжал, тенсиздик, акыйкатсыздык баладагы ички психикалык жабыркандууга, б.а. коркуу, таарынуу, жек көрүү, кемсинүү сыяктуу сезимдерге алып келет. Алар үй-бүлөдөгү терс мамиленин моделин кабыл алат, аны кайталайт, үйрөнүшөт, мектепке келгенде да абдан кыйналышат, тентуштар менен мамиле түзүү, дос күтүү, мектеп тартибине баш ийүү кыйынчылыктарды пайда кылат [2,3].

Кээ бир агрессивдик жүрүм-турумдагы балдар жакшы мамиле, жакшы жүрүм-турум бар экендигин, жакшы жүрсө да боло тургандыгын билбеген учурлар кездешет. Мындай балдарга өзгөчө көңүл буруп, адамдардын ортосунда керемет, ачык айрым, достук, жылуу мамилелер болоорун көрсөтүп, түшүндүрүү зарыл.

Психологдордун пикири боюнча кенже мектеп курагындагы окуучулардын агрессиялык жүрүм-турумунун мотивдери болуп төмөнкүлөр эсептелет:

1. *Көңүл бурууга болгон керектөө* - мигранттардын балдары өзгөчө чоңдор менен мугалимдердин көңүл буруусуна, эмоционалдык жагымдуу мамилесине муктаж. Жакын мамиле баланын психикалык өнүгүүсүнө түздөн-түз таасир этет. Чоңдордун көңүлүн бурдуруу үчүн балдар ар кандай терс кылык-жоруктарды жасашат. М: ыйлайт, чыр салат, сабак окубайт, урушат, шоктолот ж.б.

2. *Өзүн-өзү тастыктоого болгон аракет* – чоңдордун буйругу, көрсөтмөсү, эскертүүсү, көзөмөлү, ашыкча талап коюу баланы тажылат. 6-7 жаш куракта өзүнүн ким экендигин билүүгө жана тастыктоого көп аракет жасайт. Бул убакта чоңдор (жакындар) аларга ишеним көрсөтүп, баланын өз алдынчалыгын колдоп туруусу зарыл. Айрыкча 1-2-класс окуучуларында ачык байкалат.

3. *Бирөөлөрдөн өч алуу* – балдар бирөөлөр менен салыштырганды жек көрүшөт, үй-бүлө мүчөлөрүнүн бири-бирин кемсинтүүсү, үй-бүлөдөгү ажырашуулар, жаны адамдардын пайда болуусу, убадагы турбагандык жана акыйкатсыздык, чоңдордун (мугалимдердин) өз балдарын ашыкча эркелетип, башка балдарга көңүл бурбай калуусу өч алуунун негизги себептери болот.

4. *Өз ийгилигине ишенбөөчүлүк* – окуучудагы өздүк баанын төмөндүгү, начар окуу, классташтар жана мугалимдер менен мамиленин жоктугу, үй-бүлөдөгү колдоонун жетишсиздигинен келип чыгат.

5. *Өнөкөт оорулардын натыйжасында окуудан артта калуучулук*, ордунда калуу, классташтардан алыстап калуу, достук мамиленин бузулушу туура эмес жүрүм-турумга алып келет. Ата-энесинен ажыраган балдарда ооруга каршылык көрсөтүү иммунитетти да төмөн болот.

6. Туура эмес тарбия – үй-бүлөдөгү чондордун аракеттиги, уруш-жанжал, тен укуксуздук, социалдык абалдын төмөндүгү, гиперопека жана гипеопека, класс жетекчинин мектеп шартындагы туура эмес таасири, коомчулуктун тескери таасири [6,10].

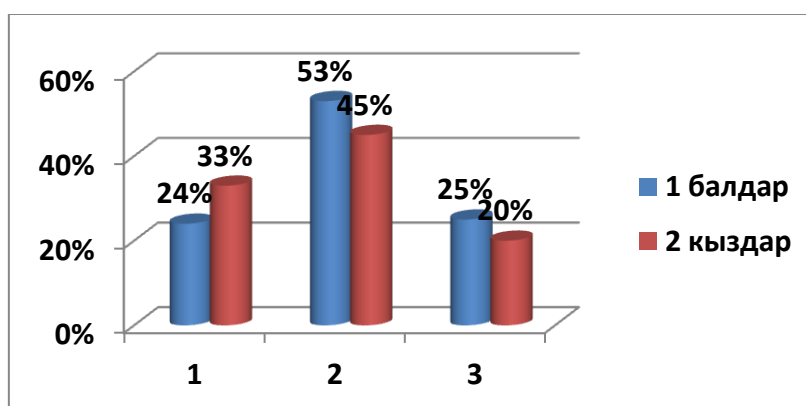
Ата-энелери миграцияда жүргөн кенже мектеп курагындагы окуучулардын агрессиялык жүрүм-турумунун деңгээлин иликтөө максатында Басса-Дарктын балдар арасындагы агрессияны аныктоо жана "Ааламда жок айбанат", "Адам, уй, дарак" деген темадагы сүрөт тартуу методдору колдонулду [3,5,8].

Изилдөөнүн жыйынтыгы менен 2-класстын окуучуларында кыйыр агрессия, кыжырдануу, өзүн-өзү күнөөлү сезүү мүнөздүү экендиги, ал эми 3-4-класстын окуучуларына бирөөлөр менен мушташуу, кыжырдануу, негативизм мүнөздүү экендиги аныкталды. Ошондой эле балдарга караганда кыздарда агрессия төмөнүрөөк болуп, көбүнчө шектенүү, тилдик агрессия басымдуулук кылаары тастыкталды. Кенже класс окуучуларында балдар арасында агрессиянын төмөнкү деңгээли 24%, ортонку деңгээли 53%, жогорку деңгээли 25% түздү. Ал эми кыздарда агрессиянын төмөнкү деңгээли 33%, ортонку деңгээли 45%, жогорку деңгээли 20%ды түздү. Ар бир класс боюнча алынган жыйынтыктар төмөнкү таблицанда берилди (1-таблица).

1- таблица. Окуучулар арасындагы агрессиялык жүрүм-турумдун көрсөткүчү

Класс	Б/К катышы	Саны	Төмөнкү деңгээл (10-15 б)	Ортонку деңгээл (16-26 б)	Жогорку деңгээл (27- 40 б)	Жалпы саны
2-класс	Балдар	15	3 (20%)	8 (53%)	4 (27%)	33
	Кыздар	18	5 (28%)	9 (50%)	4 (22%)	
3-класс	Балдар	12	4 (33%)	6 (50%)	2 (17%)	29
	Кыздар	17	6 (35%)	7 (41%)	4 (24%)	
4-класс	Балдар	20	4 (20%)	11 (55%)	6 (30%)	45
	Кыздар	25	9 (36%)	12 (48%)	4 (16%)	
Орточо баллы	Балдар	47	11 (24%)	25 (53%)	12 (25%)	47
	Кыздар	60	20 (33%)	27 (45%)	12 (20%)	60
Бардыгы		107	31 (29%)	52 (48%)	24 (22%)	107

Эгерде диаграмма түрүндө карай турган болсок, 2-3-4-класс окуучуларда жана алардын ичинде балдар менен кыздардын ортосунда да бир топ айырма бар экендигин айтууга болот (1-диаграмма).

1-сүрөт. Окуучулардын арасындагы агрессиялык жүрүм-турумдун көрсөткүчү.

Окуучуларды иликтөөдө алардын кимдер менен жашагандыгы да талдоого алынды. Натыйжада окуучулардын 60-70% ата-энелери менен жашагандыгы, ал эми 30-40% чон ата-чоң эне, таята-таэне, жакын туугандар менен жашай тургандыгы тастыкталды (2-таблица).

2-таблица. Окуучулардын кимдер менен жашагандыгынын көрсөткүчү.

Класс	Окууч. саны	Ата-энеси менен	Чоң ата- чоң эненин колунда	Таята-таэненин колунда	Башка туугандардын колунда
2-класс	33	21 (63%)	5 (15%)	4 (12%)	3 (9%)
3-класс	29	21 (72%)	4 (14%)	2 (6%)	2 (6%)
4-класс	45	30 (67%)	7 (15%)	3 (7%)	5 (11%)

Ошентип, жүргүзүлгөн иликтөөлөр ата-энелери менен бирге жашаган окуучуларда агрессиянын төмөндүгү, ал эми ата-энелери миграцияда жүргөндүктөн тууган-уруктардын үй-бүлөсүндө жашаган кенже мектеп окуучуларында агрессиянын деңгээли жогору экендиги көрсөттү. Алардын ичинен да чоң ата - чоң эне же таята-таэнелердин колунда тарбияланып жүргөн окуучулар башка туугандардын үй-бүлөсүндө жашаган балдарга караганда өздөрүн жакшы сезерин, керектүү шарттардын бар экендигин, балдардын физиологиялык, нравалык керектөөлөрүндөй эле когнитивдик-интеллектуалдык керектөөлөрүн канааттандырууга көңүл бурула тургандыгы байкалды. Ал эми айрым бир алысыраак туугандардын үй-бүлөсүндө жүргөн балдарда социалдык-эмоционалдык жагымдуу мамилелер жетишсиз, когнитивдик-интеллектуалдык керектөөлөр дайым эле аткарыла бербестиги маалым болду.

Демек, ата-энелери миграцияда жүргөн кенже мектеп курагындагы балдарынын арасындагы агрессивдүү жүрүм-турумдун көбөйүшү окуучулар үчүн атайын психокоррекциялык жана агрессияга алып келүүчү факторлорго таасир этүүчү иш чараларды өткөрүүнүн натыйжалуу ыкмаларын иштеп чыгууну талап кылат.

Агрессивдүү жүрүм-турумду жөнгө салууда психикалык кубулуш катары агрессивдүү жүрүм-турумдун механизмдерин эске алуу зарыл. Алар төмөнкүлөр:

- Мотивациялык компонент;
- Эмоционалдык компонент;
- Эрдик компонент;
- Нравалык компонент;

Агрессиялык жүрүм-турумду жөнгө салууда аталган компоненттер өз ара таасир этип, бири-бири менен тыгыз байланышта турат. Мындай учурда окуучунун өзүн башкара билүү, жөнгө салуу, токтоо кармай билүү жөндөмүн калыптандыруу маанилүү болот. В.С.Мухина белгилегендей, руханий керектөө материалдык керектөөлөрдөн жогору тураарын эске алсак, балдарга болгон туура карым-катнаш, жагымдуу мамиле, мугалимдердин жана чоңдордун мээримин алардын агрессивдүү жүрүм-турумун алдын алуу менен ийгиликтүү болуусунун бирден бир себеби катары көңүл буруу зарылдыгы келип чыгат [4].

Баиталгыч класс мугалимдери ата-энелери миграцияда жүргөн окуучулардын арасындагы агрессивдүү жүрүм-турумдун алдын алуу үчүн төмөнкү маселелерге көңүл буруусу зарыл:

1. Кенже мектеп курактын психологиялык өзгөчөлүктөрүнө көңүл буруу менен ар кандай агрессияга түрткү берүүчү себептерди талдоо.

2. Класстагы кыздар жана балдардын гендердик айырмачылыктары, алардын өз ара мамилеси, жүрүм-туруму, ой жүгүртүүсү, кабыл алуусу ар башкача болоорун эске алуу

2. Окуучуларды бири-бири менен салыштырууга болбой тургандыгын, алардын кемчиликтерин эмес, ар кандай жетишкен ийгиликтерин баса көрсөтүү зарыл экендигин билүү.

3. Эркек балдарда ачык агрессия, б.а. кол салуу, күч колдонуу, мушташуу активдүү мүнөзгө ээ болоорун эске алуу менен иш алып баруу.

4. Кыз балдарда жашыруун (кыйыр) агрессия басымдуулук кылаарын, алардагы чагымчылдык, ушак таратуу, ыйлап-сыктоо, өзүн күнөөлү сезүү сезимдеринен арылтуу зарылдыгын эске алуу.

5. Кенже мектеп окуучуларындагы өзүн-өзү башкара билүү, өзүн-өзү жөнгө салуу, чыр-чатактардан алыс болуу сыяктуу өздүк аң сезимди калыптандыруучу сабактарды уюштуруу.

6. Ата-энелер жана мигранттардын балдарын тарбиялап, багып жүргөн үй-бүлө мүчөлөрү менен тыгыз байланышта болуп, тынымсыз психологиялык консультациялык иштерди алып баруу.

7. Соцпедагог, психолог, класс жетекчи жана сабак берген мугалимдер менен биргелешкен иштерди алып баруу.

8. Окуучулар арасында агрессивдүү жүрүм-турумдун алдын алуу боюнча мониторингдерди жүргүзүү.

Адабияттар:

1. Белопольская, Н.Л. Детская патопсихология. – М., 2001. – 348 с.
2. Зейгарник, Б. В. Патопсихология: учебник для академического бакалавриата. - 3-е изд., перераб. и доп. – М., 2019. – 367 с.
3. Личко, А.Е. Психопатии и акцентуации характеров у подростков. – М. 1983. – 318 с.
4. Мухина, В.С. Психология детства и отрочества. /учебник . – Москва: Институт практической психологии, 1998. – 488 с.
5. Рогов, Е.И. Настольная книга практического психолога. – М., 2011. – 383
6. Ситуационный анализ положения детей в Кыргызской Республике. Отчет ЮНИСЕФ, 2015. – 46 с.
7. Специальный доклад акыйкатчы (омбудсмена) Кыргызской Республики. Насилие в отношении детей в Кыргызской Республике (отправление правосудия: законодательство и практика). – Бишкек, 2017. – 59 с.
8. Фурманов, И.А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция. – М.: Просвещение, 2008. – 360 с.
9. Фурманов, И.А. Психология детей с нарушениями поведения. – Владос-Пресс, КДУ, 2013. – 211 с.
10. Эриксон, Э. Детство и общество. – СПб, 2000. – 420с.